

VÁMOS MIKLÓS:

Éva, kedves Éva

Kedves Éva, arra kértek engemet, hogy búcsúztassalak el, de azt nem mondták, kitől, mitől, miért, s én nem is tudom, hogyan vehetnék tőled búcsút ilyen hirtelen. Okát sem találok. Akik szerettek, úgyis megőrzik mindazt, amit tőled kaptak, a többiek meg ilyen órán alig-ha számítanak. Zavartan kezdem nyomogatni a billentyűket, s az jár a fejemben, hogy e sorokat illene régimódi (nem elektromos) írógépen lekopogni, elővehetném a Consult (made in Czechoslovakia) a padlásról, ami persze egy lapon sem említhető a te Mercedeseddel, neked ugyanis írógépből jutott ez a márka, nem autóból, tőled amúgy is távol áll (még nehezen megy a múlt idő) a huszadik szá-

zad majdnem minden technikai vívmánya. Kedves Éva, itt forgatom a számban a hírt, amelyet a kiadód vezetője adott tudtomra távbeszélőn (azért sem rajongtál), oly nyersen és egyszerűen hangzott, hogy az éjjel meghaltál. Kedves Éva, ne haragudj, hogy ügyetlen stílusztá módjára ismételtetem a neved, gondolom, a korrektúrából te kihúznád, de jólesik belekapaszkodnom, hiszen amíg elhiszem, hogy beszélhetek hozzád, addig nekrológra talán még sincs szükségünk. Próbálok elképzelni, mit szólnál, ha tudnád, rám esett a választás, meglehet, gondoltál is erre az utolsó hónapokban, sokat foglalkoztál a kis- és nagybetűs hallál, te magad mondtad, szeretnél már, ha kínjaidnak végük szakadna. Nem értettük, hogyan adhatod föl te, aki annyira imád élni, olyan kivételes élvezettel tudtál enni, inni, aludni, legalábbis a régi szép vagy szebb időkben, amikor még egészséges voltál. Betegségedből nem csináltál sem titkot, sem legendát, emelt fővel fogadtad, s csak legutolsó heteidben fakadtál ki, ismételtetve, hogy ami veled megesett, több a soknál. Túrte Éva, ameddig túrhette. Ahogyan elmesélted, átélhettük, miként válik munkadarabbá a beteg ember a magyar egészségügy bugyraiban, miként vesztjük el méltóságunkat és önbecsülésünket, amikor a nevünket sem jegyzi meg, híres író ide vagy oda, ketteskék és hármaskák leszünk a kiszolgáltatottság e mélypontján. Nem lehet ezt jól csinálni, vélted, s

személyed is megmarad, érzem, nagyon sokáig, kérlek, ne legyintgess, ne vessed ellen, hogy nekrológban ezt illik állítani, mert bár lehet, hogy ebben is igazad van, én egész életemben idegenkedtem a nekrológtól. Azt hiszem, valójában még sosem írtam ilyesmit, pedig vesztettem el több hozzám nagyon közel állót a kortárs magyar irodalomból, s ha már az illem említődött, talán illet volna nyomtatásban gyászolnom őket, például Gáll Istvánt vagy Mándy Ivánt, de Ladányi Mihályt és Örkény Istvánt is. Valahogyan nem vitt rá a lélek, immár magam sem értem az okát. Túl szemérmes voltam. Gyakran túl szemérmesek vagyunk, igaz, Éva? Most, túl az ötvenen, természetesen veszem s megtiszteltetésnek érzem, hogy a kiadód és a családod engem kért erre. Beletaláltam, érezlek, hanghordozásod utánozhatnám, ha akarnám, az s és sz betűid lelkes susogását éppúgy, mint a mondandóba szúrt angol-szász idiómákat, melyeket hangulatfestő elemnek szántál. Hallom a papucsod neszezését a szőnyegek, ránézésre kortársaid lehettek, a porszívód azonban mindig gondos munkát végzett rajtuk. Látom apró tárgyaidat a könyvespolcon és az asztalon, talán helyesebb, ha nem festem le őket, mindazt, amit közreadandónak ítéltél, úgyis megírtad már róluk. Célszerű, ha egy író személyiségét a saját szövegeiből állítja össze az olvasó, ha kell vagy lehet, segítségül hívhatja az interjúkat, amelyekben ő maga beszél. Nem visz rá a lélek, hogy meleg hangulatú környezetéről bármit ideidézsek, hadd maradjon ez azoké, akiket te személyesen engedted a legbelső körödbe. Amikor már a magasságos kultúraügyi minisztérium is értesült sajnálatos hollywoodról, házhoz szállították neked a Kossuth-díjat, a küldöttséget a miniszter vezette, mesélted, milyen nagy örömet szereztek. Ám azért nem hagytál kétséget afelől, hogy tudod, amit tudsz. Most bezeg adják, mert gyanítják, már nem sokáig vehetsz át kitüntetések. Nem válaszoltam, persze, eltaláltad. Ha akarnálak sem csaphatnának be, kedves Éva, általában a vesénkbe láttál. De én sosem akarnálak becsapni. Őszinték voltunk egymáshoz, amióta megismerhettük, később sokkal a kelleténél, meglepetés-vendégként vitt föl hozzád valaki, akit mind a ketten szeretünk-becsülünk. Örültünk egymásnak, s úgy diskuráltunk, mintha egymástól hosszabb időre elszakított rokonok volnánk. Éva, kedves Éva, most egy darabig újra egymástól elszakított rokonok lehetünk csak, de tudod jól, a kelően erős emberi érzelmeknek nem árt sem a tér távolsága, sem az idő vasfoga. Sejttem, jó társaságba keveredsz te, vonzod az olyat. Ha egy kis szerencséd van (és miért ne volna?), szövetkezhetsz megint Réberrel, a rajzolóval, kit szellemi szíam ikernek tituláltál. Átölthet a férfiú is, akinek a nevének híressé váltál. Találkozhatsz elvesztett barátaiddal. S ha létezik az a nagy Úr, kihez oly sokan fohászolnak e sárgolyón (mindegy, miként s mely nyelven szólítják), ő biztosan nyájasan fogad, s a jobbára ültet. Mert a jók ottan kapnak helyet, kedves Éva, akármilyen világnézetet vallottak ideleenn. Hogyha pedig mindez így lesz, már nem is kell annyira sírnunk, hiszen rendet találsz odafönn, legalább olyan alapos rendet, mint amelyet ideleenn raktál és hagytál magad körül. Mi mást mondhatnék még most, kedves Éva? Boldog volnék, ha mindazzal, amit leírtam, örömet szerezhetnék neked, még egyszer utoljára, Éva, Janikovszky anyuka, tisztelt kollega-

személyed is megmarad, érzem, nagyon sokáig, kérlek, ne legyintgess, ne vessed ellen, hogy nekrológban ezt illik állítani, mert bár lehet, hogy ebben is igazad van, én egész életemben idegenkedtem a nekrológtól. Azt hiszem, valójában még sosem írtam ilyesmit, pedig vesztettem el több hozzám nagyon közel állót a kortárs magyar irodalomból, s ha már az illem említődött, talán illet volna nyomtatásban gyászolnom őket, például Gáll Istvánt vagy Mándy Ivánt, de Ladányi Mihályt és Örkény Istvánt is. Valahogyan nem vitt rá a lélek, immár magam sem értem az okát. Túl szemérmes voltam. Gyakran túl szemérmesek vagyunk, igaz, Éva? Most, túl az ötvenen, természetesen veszem s megtiszteltetésnek érzem, hogy a kiadód és a családod engem kért erre. Beletaláltam, érezlek, hanghordozásod utánozhatnám, ha akarnám, az s és sz betűid lelkes susogását éppúgy, mint a mondandóba szúrt angol-szász idiómákat, melyeket hangulatfestő elemnek szántál. Hallom a papucsod neszezését a szőnyegek, ránézésre kortársaid lehettek, a porszívód azonban mindig gondos munkát végzett rajtuk. Látom apró tárgyaidat a könyvespolcon és az asztalon, talán helyesebb, ha nem festem le őket, mindazt, amit közreadandónak ítéltél, úgyis megírtad már róluk. Célszerű, ha egy író személyiségét a saját szövegeiből állítja össze az olvasó, ha kell vagy lehet, segítségül hívhatja az interjúkat, amelyekben ő maga beszél. Nem visz rá a lélek, hogy meleg hangulatú környezetéről bármit ideidézsek, hadd maradjon ez azoké, akiket te személyesen engedted a legbelső körödbe. Amikor már a magasságos kultúraügyi minisztérium is értesült sajnálatos hollywoodról, házhoz szállították neked a Kossuth-díjat, a küldöttséget a miniszter vezette, mesélted, milyen nagy örömet szereztek. Ám azért nem hagytál kétséget afelől, hogy tudod, amit tudsz. Most bezeg adják, mert gyanítják, már nem sokáig vehetsz át kitüntetések. Nem válaszoltam, persze, eltaláltad. Ha akarnálak sem csaphatnának be, kedves Éva, általában a vesénkbe láttál. De én sosem akarnálak becsapni. Őszinték voltunk egymáshoz, amióta megismerhettük, később sokkal a kelleténél, meglepetés-vendégként vitt föl hozzád valaki, akit mind a ketten szeretünk-becsülünk. Örültünk egymásnak, s úgy diskuráltunk, mintha egymástól hosszabb időre elszakított rokonok volnánk. Éva, kedves Éva, most egy darabig újra egymástól elszakított rokonok lehetünk csak, de tudod jól, a kelően erős emberi érzelmeknek nem árt sem a tér távolsága, sem az idő vasfoga. Sejttem, jó társaságba keveredsz te, vonzod az olyat. Ha egy kis szerencséd van (és miért ne volna?), szövetkezhetsz megint Réberrel, a rajzolóval, kit szellemi szíam ikernek tituláltál. Átölthet a férfiú is, akinek a nevének híressé váltál. Találkozhatsz elvesztett barátaiddal. S ha létezik az a nagy Úr, kihez oly sokan fohászolnak e sárgolyón (mindegy, miként s mely nyelven szólítják), ő biztosan nyájasan fogad, s a jobbára ültet. Mert a jók ottan kapnak helyet, kedves Éva, akármilyen világnézetet vallottak ideleenn. Hogyha pedig mindez így lesz, már nem is kell annyira sírnunk, hiszen rendet találsz odafönn, legalább olyan alapos rendet, mint amelyet ideleenn raktál és hagytál magad körül. Mi mást mondhatnék még most, kedves Éva? Boldog volnék, ha mindazzal, amit leírtam, örömet szerezhetnék neked, még egyszer utoljára, Éva, Janikovszky anyuka, tisztelt kollega-

BATTA ANDRÁS:

Az előadóművészhatalmatlansága

– Fischer Annie emlékére –

A napokban emlékeztünk meg az Óbudai Társaskörben Fischer Annie születésnapjáról. Az öreg, békés, polgárbarát Európa utolsó óráiban született, 1914. július 5-én. Mire feleszmélt, már dörögtek a fegyverek, és sz letésemek pillanatához képest minden átalakult: a térkép, a társadalom, világ. Ő viszont géneiben az 1914 előtti európai művész attitűdjét hordozta, a romantikusokét, a lélek mélységeinek és magasságainak félelem nélküli felfedezőit. Hogy itt valóban adottságról, a nagyság ajándékáról lehet beszélni, azt már azok a kritikák is bizonyítják, amelyek a csodagyermén művészetével foglalkoznak. „Elképrázott a zongora briliáns, hibátlan kezelése, a makulátlan technika, de igazi csodálatra egy ennél sokkal nagyszerűbb, szinte felfoghatatlan jelenség készített: az a szellemi szuverenitás, lelki elmélyedés, amelyet nem csak az ösztönös tehetség sugall hanem egyfajta tudatos és öntudatos érettség, mely teljesen feledtette a művésznő fiatal korát. A megnyilatkozás felfoghatatlan csodája történt meg itt, olyan, amelyet a fiatal Mozartról szóló legendákból ismerünk” ezt írta 1928-ban a *Neue Zürcher Zeitung* kritikusa a 14 éves Fischer Annie koncertje után, megteremtve a mintát a további hetven év Fischer Annie kritikáihoz, amelyeket a művésznő hangversenyei olyan mértékben ihlettek meg, hogy nem egyet közülük poétikus gyöngyszemekként jegyeztek tünk a zenéről való írás történetében.

„Valamennyien könnyeztünk” – mesélte egykor Tátrai Vilmos, a közhangversenyekre emlékező. Ugyanennek az érzésnek Tóth Aladár Kroó György, a XX. század két kritikuszenije, meghajolva az élmény elmentáris, természeti tüneménye előtt gyönyörű tanulmányokban ad hangot, újra és újra, nem tudván betelni a nagy előadóművész misztikájával. „Hogyan válik a hangok valósága a maga akusztikus törvényeivel a hangszer húrjaival, kalapácsaival a lélek tolmácsává? – kérdezte Tóth Aladár 1934-ben egy Fischer Annie-koncert után. – Erre semminemű esztétika nem tud válaszolni és ezért nem szabad lenézni azokat a régi korokat, amelyekben a zene formáinak, hacsak egyszerű skáláknak is, magukus erő, isteni eredet tulajdonítottak. Kézenfekvő ezekután, hogy a zene művészetet annál rejtélyesebbnek, varázslatosabbnak érezzük, min akadálytalanabbnak, minél simábbban, észrevétlenebbül teszi meg a műve az utat a lélektől a zengő formáig. Ezért beszélnek a harmonikus kifejezés »mozart« varázsáról úgy, ahogy a képzőművészetben a magikus varázsszokták emlegetni. Fischer Annie zongorajátékának legfőbb és legkritikáértéke éppen ez az elbűvölő harmónia, melyben a hatalmas pátosztól leggyengédebb líráig, maradék nélkül, küzdelem nélkül, mintegy »magától«, tiszta muzsikáig oldódik fel a lélek világa.”

Emlékszem, amikor, 1986-ban Kroó György a rádióban egy sajnós hangfelvételen nem rögzített Beethoven-Schumann-Liszt-koncert élményét próbálta meg szavakkal körülírni. „A Kreislerianával azután egyértelműen átéltem a költészet birodalmába – mondta Kroó. – Így szokás mondani, de h legyünk őszinték, tenyérnyi részről van szó, ahol a néhány kiválasztott ült és szed virágot... Van egy Kreisleriana-felvétele a rádióban, a minap sugározták. Kitűnő. De ez a szombat esti Kreisleriana egyedülálló volt. Úgy dörögtek majd legszebb emlékeink között, mint egy tűnő, törekény álom. Beszélni is azért nem lehet róla. Olyan csodálatos, olyan hamvas és sajnó visszahozhatatlan.”

Igen, ebben áll Fischer Annie emlékének misztikája, szépsége s egyben tragikum. Hogy a személyes jelenlét, a megnyilatkozás pillanata visszahozható. Csak sejtethető az örömdetes módon egyre gyarapodó, föltárt Fischer Annie-felvételek segítségével. Rácsodálkozhatunk a zenei anyag megragadásának, a témák karakterének köbe vésett határozottságára, tévedhetetlen plaszticitására, megborzongatnak a sejtelmes visszahúzódságok és mámoros kitarukozások, lenyűgöznek a szenvedélyek, kicsinyességünk nyommasztó tudatára ébreszt s egyben az emberi képesség diadalával vigasztaló interpretáció eposzi méltósága, csak éppen nem ültetünk többé már sohasem ott, akkor a Zeneakadémián, amikor a pódiumon fejedelmi tartással mindent kifejező póztalanságban megjelenik Fischer Annie. S a fiatalabbnak sem mesélhetjük el, mert ez az, amit nem lehet elmesélni.

Az ember addig él, amíg emlékeznek rá. Azt hiszem, Határ Győző mondta ezt, talán hivatkozva egy korábbi bölcsre. E felfogás szerint valamennyi művész közül az előadóművész jár a legrosszabbul, mert az ő zenei nialitása reprodukálhatatlan. Van azonban ennek a kérdésnek mási megközelítési lehetősége is. Úgy gondolom, minden hang, amit életünk folyamán hallunk, kicsiny, de kitörölhetetlen jelet von a lélek viaszába. Sőt: a nagy előadóművészek hangjai formálják is ezt a képlekeny, anyag talan anyagot. Így aztán a személyes élmény több generáción keresztül jár a lelke alakítójává válhat. Persze tudatlanul, megfoghatatlanul, misztikusan folyamatról van szó. Maga az interpretáció is, mint a lélek hangzó kivételése az időben, korábbi jeleket és formálódásokat közvetít. Fischer Annie Mozart-, Beethoven-, Schumann-, Liszt-, Chopin-, Brahms-előadásaihoz közvetve, művészi öröklés útján elevenednek meg ezek a mesterek. Mellettük-mögöttük jelen vannak a Zeneakadémia egykori a tanárai, Székely Arnold és Dohnányi Ernő, az ízlésformáló, mértékadó karmesterek Klemperer, Failoni, Ferencsik és – persze hangsúlyozottan – a mindentudó, óriási műveltségű Tóth Aladár, s az ő kezét fogva Szabolcsi Bence Kodály Zoltán, a fiatalabbak közül Ujfalussy József, Kroó György... Fischer Annie zongorázásában ugyanis a XX. századi magyar zenetörténet látásmódját alakító nagy generációnak értéke és értékrendje rejtőzött. A született nagyság s a mélység iránti fogékonyság az elemzők, a hirdető tudatosságával lépett frigyre, nemcsak ténylegesen, a házastárs, Tóth Aladár személyében, de átvitt értelemben is. Fischer Annie művészetét nem érthetjük meg Tóth Aladár tudománya nélkül. A nem verbális és a verbális művész páratlan találkozása ez, amelyben megsejtethető, megérezhető az, amit hagyományának, sőt még konkrétan: a budapesti Zeneakadémia hagyományának nevezhetünk. Ezt a hagyományt adták mindkettő tovább, akkor is, ha sem Fischer Annie, sem Tóth Aladár nem tanított hivatalosan a Liszt Ferenc téren. De hát nem volt professzor Fischer Annie a pódiumon s ugyancsak az Tóth Aladár mint a hangversenyek első számú értő hallgatója? S mi nem azoktól tanultunk, akik az ő egyéniségül fényében nevelkedtek?

A tradíció, az emlék, a művészi nimbusz továbbélése nem ok-okozati összefüggéseken, történelmi dokumentumokon alapul, hanem egy olyan világon, ami érzékszerveink számára felfoghatatlan, másik dimenzió, de éppen

Szemethy Orsolya munkája (részlet)